

TEČAJ HRVATSKOSRPSKOG JEZIKA PO GLOBALNO- -STRUKTURALNOJ AUDIO - VIZUELNOJ METODI

Emma Leskovař i Krunoslav Pranjić

(Svršetak)

Odavno se već i jako dugo mislilo da je naučiti koji jezik isto što i usvojiti njegov rječnik, i to: što se više riječi nauči — to bolje. Zabluda! Jezik se ne uči tako da se povećava zbirka riječi, pogotovo ako one označavaju predmete i pojmove malo upotrebljavane. Učeniku je bolje predati makar i manja znanja, manja kvantitativno, ali takva koja će mu biti od neposredne koristi, koja mu mogu omogućiti da zahvati što više konkretnih situacija. Jer jezik je kompliciran instrumenat. I nadalje slikovito rečeno: jezik je klavir s desecima tisuća tipaka. No sve tipke nisu od iste koristi. I na pisaćem stroju ima tipaka kojima se stalno služimo; do njih treba da je pristup i lagan, i brz; tipke kojima se manje služimo mogu biti i udaljenije od prstiju. Među pedesetak ili više tisuća riječi nekog jezika samo ih je dvije do tri tisuće koje su bitne, temeljne. A većina je, doista, onih koje se manje upotrebljavaju ili koje se upotrebljavaju tek izuzetno. Slično odabiranje može se izvršiti i u gramatici: ima elemenata od prvotne važnosti, oni su temeljni, stalno se upotrebljavaju; drugi su specijalniji, iznijansirani. Shvatiti ih je teže, pa je potrebno postupno se pripremati da se njima ovlada. A elemente koje treba najprije uočiti treba metodički, rigorozno (nije pretjerano reći ni: znanstveno) odabirati. Međutim, kriterij pri tome odabiranju nije lakoća njihova savladavanja, nego njihova upotrebna vrijednost i frekvencija.

Početni hrvatskosrpski AV tečaj, kao i svi ostali tečajevi, izrađeni po opisivanoj metodi, zamišljen je i ostvaren u 50 vježbi od kojih prvih 25 sadrži govorne vježbe ili skeč, dok ostalih 25 obrađuju gramatički dio, ali tako da svakoj govornoj vježbi pripada odgovarajuća gramatička vježba. Dijalog, kao forma u kojoj se odvija govoreni jezik i sam život, postavljen je kao temelj za oba dijela. U prvom dijelu skeč nastoji da što vjernije prikaže cjelinu situacije. Ona će se odvijati kao i u životu, u razvoju, a ne u izoliranim rečenicama.

Drugi dio, gramatički mehanizam, iako obrađuje određene gramatičke jedinice, dijaloška ga forma uvijek drži na planu stvarnosti. Upravo se taj dijaloški način pokazao najprikladniji za posve prirodno savladavanje toga, inače najtežeg dijela pri učenju jezika. Evo i jedan primjer za ilustraciju:

prijatelj — Što kupuješ, Stanko?

Stanko — Kupujem ženi poklon.

prijatelj — Zašto kupuješ vazu? Ona već ima vazu za cvijeće.

- Stanko — Ništa zato. Može imati i dvije.
 prijatelj — Imaš lijepu kravatu.
 Stanko — To je poklon od moje žene.
 prijatelj — Imaš dobru ženu, Stanko.
 Stanko — Sretan sam sa svojom ženom.
 prijatelj — A ja sam sretan bez žene. Ja nemam žene.
 Stanko — Zašto nemaš novu kravatu.
 komentator — Stanko često govori o svojoj ženi.

Treba odmah reći da je to kompletan gramatički mehanizam, iako tek dvanaesti od ukupno 25 koliko ih početni tečaj sadrži. On je komponiran u dijalogu vrlo vjerojatnome kao životna situacija i konverzacijski sadržaj među dvojicom odraslih znanaca. Replike su u njima, istina, kratke, ali jezično nisu nimalo defektne. Ozvučen na magnetofonskoj vrpci, popraćen slikom, stimuliran za pamćenje još i nepretencioznom duhovitom poantom na kraju, on se zaista lako daje reproducirati, a i memorirati. I, treba još reći, ovaj mehanizam obradio je singular imenica ženskoga roda na -a. Međutim, učeniku nigdje nije data paradigma, niti on treba da je mehanički memorira. Njemu su padeži i njihovi oblici dati u njihovoj funkciji u živome kontekstu. Iste oblike novim riječima on će moći ubuduće stvarati analoški.

No ima gramatičkih mehanizama s malo težim zahtjevima. Pogledajmo još samo ovaj, dat u dijalogu između dvojice prijatelja, dječaka:

- Mladen — Ja volim velike gradove.
 prijatelj — A ja volim velike kuće.
 Mladen — U velikim gradovima ima mnogo velikih kuća.
 prijatelj — Velikih kuća ima i u malim gradovima.
 Mladen — Veliki gradovi — velike kuće. Mali gradovi — male kuće.
 prijatelj — Malih gradova ima više nego velikih.
 Mladen — Veliki gradovi imaju više parkova.
 prijatelj — Mali gradovi ne trebaju parkove.
 Mladen — Zašto?
 prijatelj — Zato što ondje svaka kuća ima svoj vrt.
 Mladen — Imaš pravo.
 prijatelj — Naravno.

Ovome bi se gramatičkom mehanizmu mogao dati gotovo isti komentar kao i onome prethodno demonstriranom. Ostaje još samo da se otkrije: u njemu se obrađuje plural deklinacije pridjeva muškoga i ženskog roda.

Nije teško zamisliti sve teškoće oko pisanja govornih vježbi (skečeva) i gramatičkih mehanizama kad se uzme u obzir činjenica da je, uz ruski, hrvatskosrpski AV tečaj jedini tečaj pisan za sintetički jezik, jezik dakle

bogat paradigmatiskim oblicima. A uvesti sve oblike u jednu relativno veoma kratku vježbu znači osjetno smanjiti slobodu mogućnosti kombinacija riječi, osobito još s obzirom na to da se prema rigoroznim principima metode moraju uvijek imati na umu (i ispunjavati!) vrlo zamršeni zahtjevi: da je tekst vježbe cjelovit, eventualno i duhovit, da je logičan, jako vjerojatan u govornim životnim situacijama te nadasve — da je ilustrabilan.

Već je bilo spomenuto da je temelj za učenje jezika po AV metodi govoreni jezik. (Usputno terminološko objašnjenje: zbog etimološke sličnosti s terminima govorni, razgovorni, moglo bi se pomisliti da je posrijedi razgovorni, familijarni stil. Ali nije tako. Termin govoreni jezik samo je opreka prema pisanome jeziku. Tako ova mala nijansa omogućuje da se razlikuje npr. to da i govorni (ili razgovorni) jezik (ili stil) može biti i pisani i govoreni.)

Ali govoreni jezik u AV metodi jeste korektan, književni jezik koji rigorozno respektira norme u jeziku. Međutim, u pisanju hrvatskosrpskoga AV tečaja moralo se, u jednoj prilici manje, u drugoj znatnije — odstupati od normi standardnoga jezika. To se odstupanje nametnulo na dva plana: u odstupanju od gramatičke i odstupanju od ortoepske norme.

Odstupanje od gramatičke norme, moglo bi se reći, neznatno je i u čitavom je tečaju provedeno svega jedanput; to je u 22. vježbi tečaja (u skeču). Situacija: Kavana. Jedna replika u dijalogu glasi ovako:

— Konobar! Molim vas donesite gospođi vermut, mom prijatelju kavu, a nama svakome po rakiju.

Konobar! Funkcionalno, ova imenica ovdje je u službi dozivanja, dakle u vokativu. A morfološki to nije označeno premda taj znak postoji u jezičnome sustavu: po analogiji prema ostalim imenicama sa završetkom na -r (historijski palatalnim) ova bi imenica imala glasiti, dakako: konobaru i: konobare (kao: gospodaru, rudaru; odnosno: gospodare, rudare). Oblik konobaru (ili: konobare) u datom kontekstu bio bi jezični anahronizam ili čak falsifikat jezične stvarnosti. (A utvrditi uzroke ovoj pojavi — neutralizirana morfološka opozicija nominativ: vokativ — potvrditi ili obarati pretpostavku da je to polagana tendencija u suvremenome hrvatskosrpskom jeziku, pa eventualno i normu revidirati — posve je drugo pitanje.)

Na planu ortoepije odstupanje se očitovalo pri tonskom snimanju. U 8. mehanizmu tako npr. ima pitanje: — Je li on liječnik?

Po klasičnoj ortoepiji, prema štokavskom hercegovačkom izgovoru, znamo, ovu bi imenicu trebalo izgovoriti: liječnik. Međutim, tonski snimak na magnetofonskoj vrpci kao sastavnom dijelu kompleta tečaja režiran je u ovoj varijanti: l'ječnik. Optirali smo za ovu varijantu, recimo uvjetno — urbaniziranu varijantu štokavskoga književnog (pa zašto ne i korektnog izgovora?) u opreci prema klasičnoj, recimo opet uvjetno — folklornoj va-

rijanti, zato što smatramo da je varijanta *Vjčnik* danas češća na štokavskom području negoli liječnik.

(Tako smo isto postupali, tj. odstupali i u ostalim sličnim primjerima, npr. u 22. mehanizmu u pitanju: — Hoćete li bijelu kavu? tonski je usnmljeno: *b'jēlu* itd.)

No odstupanja od klasične ortoepije najviše su se očitovala u tonskom snimanju takvih dijelova teksta u kojima se pojavljuju slučajevi proklize kad postoje uvjeti za prelaženje akcenta s naglašene riječi na proklitiku, tj. kad je na prvom slogu naglašene riječi jedan od dvaju silaznih akcenata. U suvremenome književnom jeziku, akustički realiziranom u govoru, upravo je u pitanju prenošenja akcenta na proklitiku najviše poljuljan klasični hrvatskosrpski naglasni sustav. Klasična norma je poljuljana, novija nije standardizirana ni kodificirana. Ako rječnik — koji je dodatak novome, zajedničkom hrvatskosrpskom Pravopisu, — uzmemo kao posljednji ortoepski, dakle i naglasni normativ, onda u njemu nema pouzdana oslonca za pitanja o respektiranju ili nerespektiranju klasičnih normi o prelaženju akcenta na proklitiku. Rječnik taj, kao novinu, normira akcenatske dublete, pa se npr. uz klasično, a jezično mlađe: *gōvōr*, gen. *gōvora*, lok. *gōvōru* — književno korektnim smatra i analogijsko: *gōvōr*, gen. *gōvora*, lok. *gōvoru*; no ništa se ne kaže o tome da li u proklizi (a riječi u lokativu nikada i ne dolaze u drugom položaju) akcenat prelazi na proklitiku ili ne prelazi, da li je u *gōvoru* ili *ū gōvoru*. Respektirajući i klasični naglasni sustav, koliko se on očito ne kosi s jezičnom stvarnošću, respektirajući i samu suvremenu jezičnu stvarnost, mi smo uglavnom postupali, malo kompromisno, ovako: prema klasičnoj ortoepskoj normi književnog jezika akcenat se prenosi na proklitiku sa jednosložnih i ponekad dvosložnih riječi; sa višesložnih ne prenosi se nikada.

Tako je u tečaju snimljeno:

— S balkona je lijep pogled *nā grād*. (Ili, da se napiše potpuno fonetski, pa prema tome nepravopisno, i odvoji prema najmanjim ritmičkim cjelinama, taktovima, to jest onako kako je izgovoreno i tonski snimljeno: *Zbalkónaje Vjēp pōglēd nāgrād*.) Ovdje treba primijetiti da su sve vokalske duljine, bile one porijeklom tipske ili položajne, znatno reducirane te da vremenski ne traju kao dva kratka vokala, kako to utvrđuje starija eksperimentalna fonetika. Ovo reduciranje duljina svakako je rezultat i općenito bržeg tempa u govoru, koji je tempo karakterističan za urbaniziranu varijantu književnog jezika, prema folklornoj gdje je tempo sporiji, pa i duljine izrazitije. A opet, ako i jesu reducirane, ove duljine ipak nisu posve zanemarene. One, uostalom, još uvijek imaju morfološki distinktivnu funkciju, pa tako, realizirane, priječe da u različitim kontekstima ne dođe do totalne morfološke neutralizacije. No valja spomenuti još i to da su duljine kao distinktivni morfološki signal rijetko jedino i same

angažirane. Npr. u 9. mehanizmu tečaja ima ovaj upit i odgovor: — Imate li mnogo rōđākā? —

— Imamo.

— Imamo pet rōđākā.

Dvije duljine na riječi rōđākā signal su da je to genitiv plurala, a ne genitiv ili akuzativ singulara koji su oblici morfološki, u pismu, neutralizirani, tj. isti su, ali se ipak razlikuju ortoepski: rōđākā, dakle jedna, posljednja duljina manje kao znak da je to genitiv ili akuzativ singulara. Međutim, sve kad ove duljine i ne bi bile precizno tonski realizirane (registrirane), do takve neutralizacije koja bi dovodila do nesporazuma u komunikaciji — ne bi došlo zbog popratnog signala koji, istina, nije u riječi, nego do nje: ono *mnogo* i *pet* dovoljno nam jasno signaliziraju da tu mora doći i genitiv, i plural.

Ali ni u svim prilikama kad se jednosložna riječ nalazi uz proklitiku nismo jednako postupali: jedan od kriterija za prenošenje akcenta na proklitiku bio nam je: afektivnost ili neafektivnost iskaza u datoj situaciji. Primjer: u 2. vježbi tečaja dijaloga između Mladena i Jasne snimljeno je

Mladen: — Ja ustajem.

Jasna: — *I jā.*

Respektiran je prijelaz akcenta na proklitiku zbog afektivnosti situacije.

U 2. mehanizmu, obratno, prokliza je ista:

— Mi smo u krevetu. Mladen *i jā* . . .

ali nije izvršen prijenos akcenta na proklitiku. Isto je tako u 7. mehanizmu, u odgovoru na pitanje tko ide na izlet:

— Ide moj prijatelj, njegova žena *i jā.*

Razlog nerespektiranja ortoepske norme, tj. razlog zbog kojega nije realizirano prenošenje akcenta na proklitiku premda za to uvjeti postoje: situacija je afektivno indiferentna, posrijedi je obična konstatacija u nabranjanju.

Kod dvosložnih riječi u poziciji proklize realiziran je prijenos akcenta na proklitiku osobito u sintagmama koje imaju funkciju stalnih adverbijalnih izraza, kao u primjeru:

— Ja ostajem *kòd kućē.* (Ili i opet, napisano protupravopisno, ali dosljedno prema stvarnoj fonetskoj realizaciji: Ja ostajem *kòtkućē.*) To je načelo provođeno sve kad je proklitika i dvosložna:

— Gospodin Marković ima svoj stan *izvan grāda.*

Međutim, u drugom jednom primjeru:

— Mi uvijek imamo likera *za gōsta* . . . iako postoje uvjeti za prijelaz akcenta na proklitiku, norma ortoepska (klasična) nije respektirana te je tonski snimljeno kako je i zabilježeno, bez prenošenja akcenta na proklitiku: . . . *za gōsta.*

I, već je rečeno: kod višesložnih riječi nikad nije bilo kolebanja:

— Oni idu autom *na jēzero.* (Mehanizam 7.)

— Donesite njemu sok *od mālīmā*, a njoj *od jägōdā*. (Vježba 18.)

Kako su sve vježbe ovoga početnog globalno-strukturalnog AV hrvatskosrpskog tečaja pažljivo snimane s obzirom na sve elemente rečenične fonetike: intonaciju, intenzitet, registar, pauze, tempo — s osobitim obzirom, dakle na sve elemente relevantne po ritam žive, govorene, a ipak korektne i kultivirane hrvatskosrpske riječi, mislimo da bi ovi tekstovi, ili bar metoda kojom su sastavljeni, i te kako mogli dobro poslužiti ne samo u nastavi hrvatskosrpskoga jezika za strance, nego i đacima, pa i studentima, kad hrvatskosrpski uče (ili proučavaju) kao svoj materinski jezik. Jer pitanja kao što su: tipska distribucija rečeničnih intonacija karakterističnih za pojedine iskaze (konstatacija, pitanje, pitanje ostvareno upitnom kojom riječi ili bez nje); tempo i registar u fonetskom realiziranju umetnutih dijelova govora, u nabrajanju; nadalje: pitanje jezičnih sredstava kojima se ostvaruje isticanje ili kojima se postiže veći ili manji (i nulti) stupanj afektivnosti u iskazu — sve su to elementi na kojima se temelji izgrađivanje korektne hrvatskosrpske dikcije, elementi na kojima se kultivira *govor* i na kojima se može, kao krajnji cilj i domet, graditi smisao za interpretativno čitanje umjetničkih tekstova. A uz to, sve su to još prilično otvorena, teorijska pitanja o kojima bi vrijedilo još porazmisliti i progovoriti.

Na koncu nije naodmet spomenuti ni ovu informaciju: GSAV hrvatsko-srpske jezične tečajeve na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu završili su veoma uspješno već mnogi polaznici iz evropskih i osobito afričkih i azijskih zemalja. Isto se tako ovi tečajevi predaju na sveučilištima u Varšavi, Lyonu i Tunisu.

PRIDJEVSKI SUFIKSI *-AN* I *-ANI*, *-EN* I *-ENI*

Stjepan Babić

SUFIKSI *-AN* i *-ANI*

Budući da je ovaj članak odlomak iz veće cjeline, potrebno je nekoliko uvodnih riječi.

Autor se služi dosadašnjim terminom *kvalitativni pridjevi*, ali mjesto *posvojni, priložni, posesivni pridjevi* uzima novi termin *odnosni pridjevi* jer bolje odgovara kategoriji koju obuhvaća.

Promatrajući sufiks *-нъ* iz sinhronijske perspektive, dolazi do zaključka da treba govoriti o dva sufiksa, o kvalitativnom sufiksu *-(a)n*, *-na*, *-no*, u određenom obliku *-ni*, *-nā*, *-nō* i o odnosnom sufiksu *-ni*, *-nā*, *-nō* koji nema određenih oblika. Tako katkada treba razlikovati i pridjeve od iste osnove, npr. kval. pridjev *kišan*, *kišno*, odr. *kišni*, *-ā* *-ō*, koji znači *kišovit*, npr. *kišan dan*, *kišna godina*, od odnosnog pridjeva *kišni*, *-ā*, *-ō*, sa značenjem koji se odnosi na kišu, npr. *kišna kabanica*, *kišna glista*.

Time je potvrdio dosadašnja jasna ili samo nagoviještena shvaćanja. Posebno je istakao dosad nezapaženu činjenicu da u našem jeziku postoji težnja da se kvalitativni